

донекле пошло за руком. А патријарси наши, да не би Римокатолицима одвише зазорно било само име српско, почеше од тада своју Патријартију називати словено-српском (Православна српска црква, стр. 85. — 86.).“ Међутим др. Сафет-бег Баšагић-Реџепашић о Мехмеђу сасвим drukчије пише. Према Баšагићу Сокловић „је озбиљно snovo о панисламистичкој држави, а да то постигне одлучио бјеше на југу прокопати Суетски канал, а на сјеверу spojити Дон са Volgom, да поспјеши комуникацију међу Carigradom, Indijom и Turanom . . . А сада — вели — да видимо okle потјеће тај велики чovjek. Tавил (Visoki) Mehmed паша Sokolović родио се у Sokolovićима у вишеградском kotару. Porodica Sokolovića била је досто ugledna на тај крај и дијелила се на двије loze. Једна loza имала је oгак у Rudome, из које потјеће Deli Husref паша и Lala Kara Mustafa паша, а друга у Sokolovićима, из које потјећу он, Lala Mehmed паша, Mustafa паша, Ferhat паша и Derviš паша. Murat паша beglerbeg jemenski и Mustafa паша beglerbeg budimski не зна се којој lozi pripadaju. Nu obje loze sastajale су се на трећем koљenu. Hasan паша и Ibrahim ban sinovi су Tавил Mehmed пашини, а велики vezir и pjesnik Husrev паша би ће, да је unuk Deli Husrev пашин. По Muvekitу Tавил Mehmed паша је sin Ahmed bega Sokolovića, а та tvrdиna оснива се на vakufnami (zadužbenojповели), коју је Mehmed паша потписа. Dakле он је боље знао: ко му је otac, већ mletaчки kroničari, за којима су се повели неки нови povjesničari као Zinkeisen и др., који hoće да је Mehmed рођен у Trebiњу, да је био kršćanin, па čak и diaconus у неком manastiru (Kratka uputa у prošlost Bosne и Hercegovine, стр. 40. — 41.)“.

Završujem. Pogrješaka већих, мањих има још dosti. Nu mislim, да ће и ove, што сам их istakao, дру. Grujiću бити довољна pobuda, да при drugome издању своје ugbenike подвргне svestраној reviziji. А то ме је једино и navelo, да сам се радо odazваo позиву наше „B. S.“, па се, уз ostale своје poslove, odважио и на ovу критику.

Dr. Jelenić.

2. Primacijalni naslov splitske i barske metropolije.
(Titulus primatialis archidioeceseos spalatensis et antibarensis).

Summarium.

Sedes primatiales in finibus Jugoslaviae hodiernae. Secundum Farlatium sedes primatialis Spalatensis originem ducit inde a temporibus Joannis Ravennatis, quod ad mentem hypoteseos Duchesne et Bulić nullo modo admittendum. Opinio M. Perojević archiepiscopos spalatenses inde a temporibus conciliorum spalatensium (925—928.) metropolitae evasisse in documentis bene fundata est. Attamen non nisi ab XI. et XII. demum saeculo clara indicia sedis primatialis Spalatensis incipiunt. Alexander III. archiepiscopo Spalatensi Sedis Apostolicae legati titulum impertitur. Ab eo tempore etiam ipsi archiepiscopi Spalatenses hoc titulo utuntur. Episcopi quoque

suffraganei eodem modo eos appellant. In aevo novo archiepiscopus Ponzoni iura sua adversus Patriarcham Venetianum (gradensem) defendit. Archiepiscopus apud Rotam Romanam litem obtinuit. Titulus primatialis archiepiscoporum Spalatensium honorem tantum significat. Post abolitam sedem archiepiscopalem a. 1828 extinguitur. Dioecesis Antibarensis ad nostra usque tempora titulum primatis Serbiae retinuit. Opinio Marković titulum bulla ab anno 1067 niti falsa est. Qua bulla primatialium praerogativarum nulla collata est. Archiepiscopus Antibarensis a. 1178 sedi Spalateni primatum agnoscit. Saeculo tandem XVI. archiepiscopi Antibarenses hoc titulo certe utuntur. Quo etiam a summis pontificibus nuncupantur. Legitime eum adhiberi ex concilio vaticano non ambigue apparet. Decretum Leonis XIII. ab anno 1902. norma est juxta quam indoles et natura primatus antibarensis dijudicanda sit. Est videlicet tantum honoris gratia. Cur de origine primatus Antibarensis et Spalatensis non melius doceamur.

Na tlu današnje Jugoslavije po Farlati-ju (Illyricum S. III., 24—27; 200 sq.) postojale su četiri primacijalne stolice: u Sirmiju, Justiniani Primi (Ohrid), Splitu i Baru. Ovdje nas zanimaju samo ova dva posljednja mjesta, jer u njima svedje postoje katoličke biskupije.

Kako hoće Farlati splitski nadbiskupi zadobili su ovaj časni naslov već u VII. stoljeću, u vrijeme Ivana Ravenjanina, kada je metropolitska stolica prenesena bila iz Solina u Split, ter on od pape Martina I, (649.—653.) poslan bio u Dalmaciju, da kao legat i vikar Apostolske Stolice, što znači kao Primas, uredi onamošnje crkvene prilike. Naslov i čast predje i na Ravenjaninove nasljednike: qui cum legatus et vicarius esset Sedis Apostolicae, quod idem est ac Primas, id nominis ac dignitatis ad successores transmisit. — No Farlatijeva tvrđnja osniva se lih na svjedočanstvu Tome Arhidjaka (Historia Salonišana c. 11.), koje u ovom pitanju nipošto ne zaslužuje vjere. L. Duchesue u članku: Le provincial romain au XII. siècle, u Mélanges d' Archéologie, Rome, 1904, str. 75, sq., poriče uopće historičnost lica Ivana Ravenjanina, a Bulić i Bernaldi u Kronotaksi solinskih i splitskih nadbiskupa, Zagreb 1912.—1913., na str. 122.—151., priznaju mu istina historičnost, ali ga zajedno s osnutkom crkvene hierarhije u Splitu stavljaju pod konac 8. stoljeća. — Dakle Farlatijeva teza o počecima splitske primacije ne može se više prihvaćati.

Nedavna je Marko Perojević napisao raspravu: Ninski biskup Teodozije (879.—892.), Split 1922. str. 38., koja će izaći do koji tjedan kao 1. prilog Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku god. 1922. Dobrotom Mons. Bulića primio sam ju prije vremena, da ju u svome članku upotrebim. Perojević iznaša mnijenje, da je Sv. Stolica nakon poznatih splitskih sabora 925.—928. g. i nakon ukinuća ninske biskupije priznala Split baštinikom Solina i

primasom Dalmacije i čitave Hrvatske (l. c. 34.). Perojevićeva tvrdnja tačna je prema dokumentima. Papi Nikoli I. (858.—867.) i Stjepanu VI. (g. 886.) splitska stolica je samo biskupska (Rački, Documenta, br. 145. i 148.). ali već oko 925. potvrđuje Sv. Stolica zaključak splitskoga sabora, da splitsko-solinska stolica »inter omnes ecclesias provinciae hujus primatum habeat, et metropolis nomen super omnes episcopatus legitime sortiatur« (cap. I.). Istina Šegvić u članku: Na čemu se osnivao primat spljetske crkve, u Vjestniku hrv. zem. arhiva, Zagreb 1902., str. 234.—239., proglašuje akta ovih splitskih sabora patvorinama, pak za to označuje i čitavu primaciju kao jednu usurpaciju, ali i iz vanjskih i nutarnjih kriterija nije sumnjati, dasu ova akta ako ne formom, a ono sadržinom izvorna i vjerodostojna, pak su se splitski nadbiskupi mogli punim pravom na nje pozivati. Samo moram ovdje reći, da se ne mogu saglasiti s Perojevićevom tvrdnjom, kao da je na ovim splitskim saborima priznata Splitu hierarhijska primacija. Iako se u ovim aktima na više mjesta izriječno govori o primatu nad inim dalmatinskim biskupima, moje je mnijenje, da se ovaj primat nema uzimati u običajnom hierarhijskom, nego u litterarnom značenju: prvenačtva nad inim biskupima, kakovo su vršili i metropolitite. Tekar u toku kasnijih stoljeća ovaj hierarhijski primat razvio se je iz metropolitanske časti splitske stolice, i to *via facti*, jer su mladjie metropolitanske stolice u Dalmaciji: barska, zadarska i dubrovačka, posve naravno priznavale vremeni prioritet i materinstvo solinsko-splitske stolice. Tako izvjesno znademo, da je barska metropolija 1067. g. osnovana u prethodnome sporazumu sa splitskom metropolijom. No o tom ćemo kasnije govoriti. Ovaj organički razvitak hierarhijske primacije iz metropolitanske oblasti po vremenu je priznala i legalizovala i Sv. Stolica. Mnogi ipak splitski nadbiskupi nijesu bili svjesni svoje preeminencije, i da su po njoj bili izravno podvrgnuti Svetoj Stolicu. Papa Inocentij II. pismom dto. 23. V. 1139. kori splitskoga nadbiskupa Gaudija, što je biskupsko posvećenje primio od ostrogonskoga nadbiskupa, jer »*examinatio et consecratio Salonitani archiepiscopi ex antiqua institutione ad romanum pontificem specialiter pertinet*«. (Smičiklas: Codex diplomatius II. br. 47.). Aleksandar III. (1159.—1181.) splitskom nadbiskupu Gerardu i Rajneriju izriječno daje naslov *legatus Sedis Apostolicae*. (Smičiklas l. c. br. 79, 117, 118, 120, 160). Od ovoga vremena služe se splitski nadb. tim nasl.: Petar u povelji od 1164., Gerard u povelji od 1170.—1171. (Smičiklas l. c. br. 96, 124.). Ta im naslov daju i njihovi podružnici: ninski biskup Matej i barski nadbiskup Grgur (l. c. br. 137, 155.). U titulaturi nadbiskupa Ivana V. (1266.—1293.) u pismu skradinskome biskupu Nikoli iskrsava oblik: *totius Dalmatiae, Croatiae Slavoniaeque Primas*. (Fartali l. c. str. 24.). Zanimljivo je znati, da su splitski primasi imali

osobitu povlasticu prednošenja križa u čitavom kraljevstvu ugarskom. Urban III. g. 1185. potvrdi im dojakošnju »consuetudinem deferendi crucem, sic dicendum dominicum vexillum, per totum regnum Hungariae«. (Smičiklas l. c. br. 193. 237.). — U Novom Vijeku morali su splitski nadbiskupi braniti svoja primacijalna prava. Za vrijeme nadbiskupa Sforze Ponzoni-a (1616.—1641.) kušao je mletački patrijara, koji je baštiniio sva prava patrijaršije u Gradu, protegnuti svoju primacijalnu oblast na čitavu Dalmaciju. Stvar bude iznesena pred sudište S. Rimske Rote i ona odluči, da obje stolice, i mletačka i splitska, imadu pravo služiti se primacijalnim naslovom Dalmacije. Mletačkoj da je podčinjena zadarska, i splitskoj dubrovačka metropolija. (Farlati l. c. p. 505.). Trebalo bi akta ovoga procesa potražiti u arhivu Rimske Rote, pak bi još mnogo svjetla bilo uneseno u pitanje splitske primacije.

Farlati na strani 24.—27. l. c. na široko raspravlja o korišćenju i opsegu primacijalne oblasti splitskih nadbiskupa. Razlaže, da je oblast vezana ne na pojedine nadbiskupe, nego na samu stolicu. S prvine potpadale su pod splitskoga primasa metropolije u Zadru, Baru i Dubrovniku. Zadar već 1155. dodje pod oblast patrijare u Gradu, kasnije se odcjepi i Bar, na koncu mu ostade područnim jedino Dubrovnik. Splitski primasi imadjahu pravo sazivati nacionalne sinode, bijahu za svoje suffragane prizivno sudište, ali one široke jurisdikcije, kako mnogi primasi na Zapadu: canterburyjski, malineski, solnogradski ili ostrogonski, nijesu vršili. Oni su spadali u kategoriju počasnih titularnih primasa, ili kako Farlati veli: »Romani Pontifices tribuerunt Metropolitibus spalatensibus titulum ac dignitatem Primatis, seu Legati Vicariive Apostolici, at plenitudinem potestatis, quae huic titulo annexa est, minime contulerunt; eosque non primi sed secundi ordinis, non veros germanosque Primates, sed veluti umbratiles atque honorarios rite appellaveris«. (l. c. 27.).

Primacijalni naslov izgubi Split g. 1828., kada bi bulom Locum B. Petri suprimovana drevna i časa solinska metropolija.

Naprotiv barska nadbiskupija održa do danas čast primacijalne crkve. No i glede nje nije riješeno pitanje, kada je tu čast zadobila. Historičar barske nadbiskupije Dr. Ivan Marković priklanja se mišljenju belgijskoga crkvenoga historičara Auberta Le Mire-a († 1640.), koji u svome djelu Notitia Episcopatum Orbis Christiani (Anversae 1613.) tvrdi, da je barski nadbiskup postao primas fundacijom bullom Aleksandra II.: Antibarvensis Archiepiscopus Regni Serviae Primas per Alexandrum II. anno 1062. (sic!). (Dr. Marković: Dukljansko-barska metropolija, Zagreb 1902. 163.—177.). No Le Mire je vrlo plodan pisac, ali manje akribičan. Iz bulle Aleksandra II. od 1067. nipošto se ne može izvesti primacijalna čast barskih nadbiskupa. To je punim pravom utvrdio već

Coleti (Farlati-Coleti VII., p. 15. sq.). Ako juridički razdrobimo povelju Aleksandra II., razabrat ćemo, da on barskome nadbiskupu ne podijeljuje nikakovih prava, koja ne bi bila svojstvena i drugim metropolitima: označuje njegove biskupe suffragane, podijeljuje mu pravo pallija i razlaže, u koje dane ima se njime služiti, ter konačno odredjuje, da se u njegovom metropolitiskom području ima pred njim nositi križ. I baš ovu posljednju povlasticu uzimlje Marković u dokaz, da je tom poveljom barskom nadbiskupu podijeljena primacijalna čast, a pri tom se pozivlje na kononistu Thomassina, auktoriteta u ovim pitanjima, koji bi reći tvrdi, da su u II. stoljeću samo primasi, vikari i legati papini imali ovakovu povlasticu nošenja križa. No pri pomnom proučavanju Thomassina: *Vetus et nova ecclesiae disciplina*, ed. Venetiis, 1760. Pars I. L. I. cap. 30.—38., te L. II. c. 58, § 59., razabrat je, da su istina prvobitno samo papini Legati i Primasi uživali ovu povlasticu, ali od doba Leona IX. (1049.—1054.) i Aleksandra II. (1061—1073.), davana je ona i ponekim metropolitima, dokle od Grgura IX. (1227—1241.) nije priznata svim metropolitima bez razlike. Po tom je jasno, da ova povlastica u povelji od 1067. nikako ne može biti diakritična za primacijalnu čast barskoga nadbiskupa, i to manje, jer mu tom poveljom nije dana nijedna druga specifično primacijalna prerogativa: kao jurisdikcija nad kojom drugom metropolijom, pravo sazivanja nacionalne sinode i t. d.

No za utvrđenje svoje teze možemo osim juridičkoga obrazloženja iznijeti i jasne historijske činjenice. Barski nadbiskup Grgur u pismima splitskom nadbiskupu Rajneriju god. 1178—1179. govori, da je dukljansko-barska crkva stavljena u red metropolija po sporazumu sa solinskom crkvom, i ništa ne znađe o kakvoj primaciji svoje crkve, pa će priznaje primacijalnu stolicu solinsko-splitskih nadbiskupa: »quod Dioclitiana ecclesia, cujus vices Antibarensis ecclesia in se recto transtulit consilio, in metropolim predictae Salonitane ecclesie consensu se ordinavit, reuerentia sue matrici servata« . . . . »jam ecclesiam vestram in matrem et dominam recognoscere destinavi et ei debitum honorem et reuerentiam ceu domine speciali exhibere«. (Codex Diplomaticus II., br. 155. i 159.). — Dr. Marković htijući pod svaku ruku biti loš odvjetnik barske primacije već od 1067. godine, veli da »nadbiskup Grgur nije baš bio dosta vješt crkvenoj povijesti«, da se je »našao u zabuni, te nije znao, gdje se nalazi« (l. c. str. 172.), ali prof. Dane Gruber odbija njegovu lako nabačenu tvrdnju, te upozoruje, kako nadbiskup Grgur u uvodu svoga pisma izriječno kazuje, da ga on sastavlja na osnovu »starih povelja i spomenika svojih predšasnika« (ex antiquis rescriptis et monumentis antecessorum meorum... veritatem perpendens. (Isp. Gruberovu raspravu O dukljansko-barskoj primaciji, str. 172.).

skoj i dubrovačkoj nadbiskupiji do polovice XIII. stoljeća u Vjesniku zemaljskoga arkiva, Zagreb 1912. str. 41.). Svjedočanstvo nadbiskupa Grgura tako je jako, te se može usuprot starijim historičarima mirne duše ustvrditi, da je Duklja 1067. godine potpadala pod Split, a ne pod Justinianu Primu. (Isp. Farlati-Coleti VII., 27. i Marković l. c. 172. op. 37.)

Dakle bullom Aleksandra II. barska nadbiskupija nije zadobila primacijalne časti. Nastaje pitanje: pa kada ga je onda zadobila, u kojem stoljeću, od kojega pape? — O tom dokumenti šute.

Izvjescno je, da si barski nadbiskupi nesmetano od početka 16. stoljeća u službenim spisima uzimlju naslov »Serbliae Primas«, »totius regni Serviae Primas« i sl. (Farlati-Coleti VII. p. 97. sq.). Izvjescno je, da im papa Clement VII. taj naslov u dva puta pridaje: u pismu nadbiskupa Lovri od 26. XI. 1523. i u pismu novoimenovanom nadbiskupu Ludoviku od 24. III. 1530. (Theiner: Monumenta Slavorum meridionalium, I. br. 786. i II. br. 2.) O zakonitoj upotrebi primacijalnoga naslova već iz ovih titula ne može biti prijepora. Zato je lako mogao barski nadbiskup na vatikanskom saboru svoje pravo utvrditi, kada su ga u katalogu primasa previdjeli. (Marković l. c. 173.). Teža je stvar bila, što ob ovom primacijalnom naslovu nema pomena u crnogorskom konkordatu od 1886. To je valjda bio i razlog, te se je blagopokojni nadbiskup Milinović 2. siječnja 1902. obratio na Leona XIII., da bi njemu i njegovim nasljednicima odobrio zakonito upotrebljavanje ovoga naslova, priznajući i sâm, da ne može navesti »certa et indubia documenta ad originem et us hujus tituli«. Papa udovolji molbi reskriptom od 7. III. 1902. i »izliječi puninom svoje Apostolske vlasti, što god se je protiv zakona uvuklo gledom na postanak i upotrebu ovoga naslova«, te dopusti, da se barski nadbiskupi u buduće slobodno mogu služiti nazivom i naslovom Primasâ Srbije. Ova odluka pape Leona XIII. je kanonska norma, prema kojoj valja u buduće odredjivati pravni opseg i prosudjivati pravnu sadržinu barske primacije. Ona ne sadržava nikakove jurisdicije, i ne prelazi granica počasnoga primata Srbije. Čuveni kanonista Scherer (Kirchenrecht I., str. 541.) među inim počasnim primatima Zapada (Toledo, Braga, Tarragona, Pisa, Cagliari, Palermo, Rouen, Venecija, Armagh, Bahia, Malines, Gnezno, Lavov, Varšava, Prag, Solnograd) nabraja i Bar. Na nj se ima potpuno primijeniti can. 271. novoga C. I. C.

Ne trebamo se čuditi, što pravice obih primacijalnih crkvi: splitske i barske nijesu bile kanonski bolje utvrdjene i dokumentovane. Jednaka je stvar kod većine počasnih primacija, o kojima na široko raspravlja Thomassinus u gore pomenutim poglavljima svoga djela: Vetus et nova Ecclesiae Disciplina, a iza njega Bouix u Institutiones Juris Canonici, De Episcopo, T. I. 1873.

433.—444. Mnogi su nadbiskupi i biskupi umjeli svoj primat nad inima utvrditi, ili što im stolica bila drevnija, ili što su imali povlasticu kruniti kraljeve, ili iz kojega sličnoga razloga. Pri tom se mnogo služilo i patvorenim ispravama. Institucija primasa ne pristaje pravo u hierarhijski sustav zapadne crkve. Primasi sa širokom oblasti unutar svoga narodnoga područja živo podsjećaju na autokefalne crkve na Istoku, pak mogu u prilikama postati klin u organskom i hierarhijskom jedinstvu katoličke crkve. To je razlog, da Sv. Stolica nije sklona ovoj instituciji, pogotovu ne primacijama s velikom jurisdikcijom. Ipak je bivalo, da su pojedini pape pod silom činjenica njekom konvencijom pripuštali upotrebljavanje baštinenih primacijanih naslova, sanirali nekanonski njihov postanak, pače imade ih, koje su ovaj naslov i oblast zadobile na osnovu izriječnih odluka papinskih kao Vienne, Mainz, Magdeburg, Lund, Canterbury, York, St. Andrews. (Isp. Scherer l. c. 538.—539.).

Smatrali smo oportunim iznijeti ove činjenice, budući da je u vidu reorganizacija crkvenih odnosa na nekadašnjem području splitske i barske metropolije.

Dr. Ritig.

Iz crkvenoga prava.

Ženidbeno pravo u kodeksu kanonskoga prava.

U novom crkvenom Zakoniku (27. svibnja 1917.) dosljedno razdiobi, po kojoj je izgradnja njegova provedena, ne sačinjavaju propisi o ženidbi posebnu knjigu kao u dekretalnom pravu, nego su svrstani u prvi dio treće knjige (De Sacramentis).

Ovdje je u 131 kanonu izloženo cijelo ženidbeno pravo katoličke Crkve, osim postupka u ženidbenim preporima, koji je uvršten u dvadeseti naslov (De causis matrimonialibus) četvrte knjige (De Processibus, kanoni 1960.—1992.).

Ovaj 131 kanon sačinjava jedan naslov (Titulus VII.: De matrimonio), koji obuhvaća sedam uvodnih kanona (1012.—1018.) i daljnja 124 kanona razvrstana u 12 poglavlja, od kojih se X. i XI. raspada u dva članka. Hoćemo da ovdje upozorimo na jednu okolnost, koja ima po našem sudu posebnu znanstvenu i istorijsko-naučnu zanimivost, a i znatnu praktičnu važnost. U literaturi crkvenog ženidbenog prava isticalo se i uživalo je velik ugled klasično djelo Pietra Gasparria: »Tractatus canonicus de Matrimonio, Parisiis, 1904. Editio Tertia«. Kardinal Gasparri bio je kroz mnogo godina (1880.—1896.) profesorom kanonskoga prava na visokoj školi Institut Catholique u Parizu, pak je ovo djelo u dva sveska plod njegovog naučnog rada za ovo vrijeme. Posve je prirodno, da je ovo djelo imalo veliki utjecaj na kodifikatorski rad oko novog crkvenog Zakonika, kojim je, kako je poznato, ravnao kardinal Gasparri. Pri pomnijem